

DESPRE SITUAȚIA PREZENTĂ ȘI VIITORUL INTEGRALISMULUI ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ*

1. ÎN LOC DE INTRODUCERE

Într-o intervenție din 2003 propusă remarcabilei reviste „Contrafort” de la Chișinău (Tămâianu-Morita 2003), ne-am declarat convingerea că pentru a judeca **validitatea** *Proiectului Lingvisticii Integrale* nu are nici o importanță *în ce măsură și pe câte meridiane geografic-culturale* a fost receptată / acceptată / asumată *Opera* lui Eugeniu Coșeriu. Continuăm să credem că într-o asemenea dezbatere nu-și află loc argumentul cantității sau al consensului, atâta vreme cât nu ne înscriem printre adepții teoriei conform căreia adevărul științific s-ar stabili prin *votul majorității*.

La fel, nu credem că, din unghi obiectiv, spațiul lingvisticii românești ar deține vreo poziție privilegiată ca teren fertil pentru înrădăcinarea și creșterea integralismului. S-ar putea, dimpotrivă, ca realitatea trecută și prezentă să sugereze mai degrabă contrariul. Din unghi subiectiv, ne preocupă însă *predilect* România, nu doar în sensul unei panorame retrospective, ci mai ales într-un orizont constructiv.

Pledăm, ca prim pas pe un drum cu amplă deschidere, pentru o evaluare de ansamblu *realistă* privind gradul de cunoaștere a lingvisticii integrale și influența ei atestabilă în perimetrul lingvisticii românești de ieri și de azi: o evaluare lipsită de festivism și detașată de efectul copleșitor al personalității *omului* Coșeriu.

2. HARTA GENERALĂ A DEMERSULUI

2.1. O primă delimitare a domeniului faptic care ne interesează poate fi operată pe baza inventarelor bibliografice generale (de pildă, dintre cele mai recente, Kabatek/Murguía 1997:271-311, Coseriu 2001:457-484¹, Ardeleanu & Moldoveanu 2003:23-58²) sau particularizate – cum ar fi relevanta *Bibliografie*

* Lucrarea de față dezvoltă o comunicare prezentată la cel de-al 6-lea Colocviu al Balcanoromaniștilor din Germania (Balkanromanistenverband), desfășurat la Institutul Cultural Român din Berlin (6-7 mai 2005) și având tema generală *Die Zukunft der Rumänistik im deutschsprachigen Raum*.

¹ Cuprinde publicațiile până în anul 2000 inclusiv.

² Cuprinde publicațiile până în anul 2001 inclusiv.

coșeriană din perspectivă românească alcătuită de Constantin Dominte, în *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică* (Coseriu 1994b:157-168)³.

Într-o serie de lucrări anterioare (Tămâianu 2000, Tămâianu-Morita 2001b, 2002, 2002-2003) am încercat să schițăm coordonatele unui tablou de ansamblu privind diseminarea și productivitatea teoriei integraliste a limbajului în spațiul nipon⁴. Prin analogie, cu modificările de rigoare, distingem **două domenii** care alcătuiesc **relația dintre lingvistica integrală și lingvistica românească: lingvistica integrală și lingvistica limbii române**, respectiv **lingvistica integrală și lingvistica din România**. Vedem coordonatele ce vor fi desfășurate mai jos în mod simultan:

(i) drept schiță orientativă pentru a evalua comprehensiv ceea ce s-a realizat până în prezent în spațiul lingvistic-cultural românesc și

(ii) drept plan de acțiune pentru anii imediat următori, cu precizarea că fiecare arie rămâne deschisă detalierii și diversificării.

Considerațiile de față se rezumă la opera lui Eugeniu Coșeriu, dar suntem pe deplin conștienți că un demers cu aspirații spre completitudine nu poate să nu țină seama și de contribuțiile discipolilor săi direcți și indirecti.

DOMENIUL I

Lingvistica integrală și lingvistica limbii române (prezența limbii române ca obiect al descrierii și explicației lingvistice în cadrul studiilor coșeriene)

După extensiunea obiectului și finalitatea cercetării, contribuțiile coșeriene care vizează în mod direct limba română pot fi înscrise în următoarele tipuri principale de demers:

(1) Sugestii de elaborare explicativă și interpretare a unor fapte lingvistice din perimetrul românei, în cadrul abordării planului istoric al limbajului (din unghiul varietății limbii ori din unghiul gramaticii funcționale și al descrierii tipologice a limbii în cadrul tipologiei „realiste”).

(2) Complementar, valorizarea unor fapte de structurare idiomatice și a unor tradiții textuale românești din unghiul constituirii aparatului conceptual integralist (de ex., studiul timpuriu despre „limba lui Ion Barbu”, Coseriu 1948).

(3) Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în lingvistica occidentală (de ex., studiile reunite în Coseriu 1980, volum tradus în 1994, sau Coseriu 2001/2003).

³ Aceasta cuprinde secțiunile: *Traduceri în română, Reflexe românești (recenzii, scrieri exegetice, bibliografie românească privind biografia, activitatea științifică și literară a lui E. Coseriu, interviuri în presa românească), Scrieri și prelegeri publicate în România și Republica Moldova, Lucrări consacrate limbii române publicate în străinătate*. Mai restrânsă și nu la fel de judicios organizată este secțiunea „Limba română” din *Bibliografia selectivă* alcătuită de Doina Constantinescu și inclusă la finalul volumului de prelegeri Coșeriu 2004 (p. 167-171).

⁴ O investigație în profunzime asupra receptării integralismului în alte spații culturale (ex-sovietic, spaniol) o constituie studiile Eugeniei Bojoga, începând cu teza sa de doctorat (1999) și continuând până în prezent cu numeroase alte contribuții, cum ar fi Bojoga 2001, 2002, 2003.

(4) Luări de poziție științifice în problema așa-zisei „limbi moldovenești” – temă relevantă și din perspectiva celui de-al cincilea principiu al lingvisticii ca știință a culturii, anume principiul „răspunderii sau utilității publice” (Coșeriu 1992).

DOMENIUL II

Lingvistica integrală și lingvistica din România (afirmarea integralismului ca orientare distinctă în România, influențe ale integralismului asupra lingvisticii românești în calitate de domeniu disciplinar)

(1) Diseminarea operei coșeriene în spațiul limbii române, prin traduceri. În subsidiar, atestarea unui contact introductiv cu opera coșeriană, prin publicarea și circulația textelor unor cursuri și conferințe ținute de E. Coșeriu în România și Republica Moldova.

(2) Exegeze, comentarii, interpretări ale operei coșeriene de către lingviști români.

(3) Prezența viziunii integraliste asupra limbajului în cercetările proprii ale unor lingviști români:

(3a) adoptare segmentală a unor teze și concepte doar în anumite subdomenii investigate, în scop predominant descriptiv, fără asumarea fundamentelor și a teoriei în ansamblu;

(3b) adoptare parțială a unor teze și concepte privind doar unul sau altul dintre planurile limbajului, în încercarea de a le „corela” (combina / plasa în complementaritate) cu, respectiv *a le subordona* unui cadru teoretic specific altor orientări lingvistice contemporane;

(3c) asumarea viziunii integraliste asupra limbajului și științelor culturii și desfășurarea cercetărilor proprii în interiorul acesteia, eventual cu indicarea unor punți spre redefinirea și recuperarea anumitor cercetări de orientare diferită.

Temă liminară în cadrul Domeniului II: prezentări ale personalității savantului, prin interviuri, evocări, mărturii etc.

2.2. Câteva aspecte se impun subliniate pe marginea schemei propuse.

(a) Fiecare arie delimitată aici reclamă o investigație minuțioasă, efectuată însă fără a pierde din vedere locul său în ansamblu, i.e. fără a absolutiza una sau alta dintre teme, drept unic relevantă ori dominantă ca importanță. Enumerarea lor în linearitate reflectă convingerea noastră că fiecare coordonată este *egal pertinentă* pentru construirea unei imagini globale nedistorsionate.

(b) Fără îndoială, temele vor face obiectul unor discipline diferite, astfel încât este posibilă reorganizarea lor și din acest unghi: *cercetarea competenței idiomatice*, la palierul epistemic de *descriere a unei limbi* (I.1., I.4.) ori la palierul *lingvisticii generale* (I.2.); *istoria lingvisticii* (I.3., II.2., parțial II.3.)⁵. O asemenea

⁵ Tema liminară ține nu de istoria lingvisticii în accepție proprie, ci de investigarea biografiei intelectuale a omului Coșeriu.

reorganizare reflectă, însă, alte finalități decât aceea de a contura tabloul general al impactului operei coșeriene asupra lingvisticii românești.

(c) Domeniul II, cel care configurează pătrunderea și diseminarea operei coșeriene în România, va implica, fără îndoială, disocierea a două perioade net diferite, atât cantitativ, cât și calitativ: **înainte și după 1989**. Dacă este adevărat, ca observație generală, că înainte de 1989 avem de-a face cu o receptare parțializantă și adesea grevată de ideologie, nu este mai puțin adevărat că au existat și notabile excepții⁶. Pe de altă parte, în perioada de după 1989 suntem martorii unei pătrunderi mult mai ample și, cu intermitențe, chiar a câte unui „boom coșerian”, sub influența *înțoarcerii acasă* a omului Coșeriu. Nici anii postrevoluționari nu sunt însă feriți de intervenții tendențioase, vădit subordonate unor scopuri ideologice, iar valorizările integralismului pe o dimensiune de adâncime sunt, uneori, nefericit contrabalansate de preluări fragmentare, neinspirate, superficiale. O cercetare a acestui domeniu va trebui să procedeze cu prudență și discernământ, judecând nuanțat și contextualizat fiecare instanță de receptare.

3. SITUAȚIA ACTUALĂ ÎN ROMÂNIA: PROBLEME SPECIFICE

Fiecare dintre domeniile și subdomeniile schițate sub 2.1. cunoaște deja concretizări în contribuții românești semnificative. Ele constituie piese individuale dintr-un uriaș puzzle multidimensional care abia începe să se contureze. Reușitele vorbesc de la sine și nu au nevoie de meta- ori supraexegeze pentru a se situa la locul lor de drept în tabloul general aflat azi în construcție. Absolut necesar ni se pare, în schimb, a pune în evidență explicit și fără echivoc problemele / dificultățile „locale” cu efect dezagregant asupra edificiului integralist românesc. Iată câteva, care ni s-au înfățișat cu maximă acuitate, în ceea ce considerăm a fi o ordine ascendentă a gravității lor.

(1) *Inaccesibilitatea fizică a surselor*

Bibliotecile instituționale din România nu dețin nici măcar bibliografia coșeriană completă – cu atât mai puțin lucrări ale discipolilor și exegeților, adică tocmai ceea ce validează integralismul în calitate de *orientare* în lingvistica prezentului și a viitorului. Cercetătorul interesat de integralism nu are altă soluție decât să apeleze la colecții personale de publicații, în măsura în care, prin circumstanțe favorizante, are șansa accesului la ele.

(2) *Lipsa de comunicare între colectivele și persoanele care lucrează în interiorul viziunii integraliste*

Este un adevăr incomod acela că după 1989 întâlnirile științifice și legăturile directe dintre cercetători s-au redus drastic, fiecare centru universitar funcționând

⁶ Pentru a menționa doar două, ale cercetătorilor clujeni: Borcilă 1988, Codoban 1988.

în relativă izolare. Faptul este mai pronunțat tocmai la generațiile mai tinere – cele de 30, 40 de ani – care au intrat în domeniu după 1989. Dacă adăugăm la aceasta și apariția, cu uriașă întârziere, a revistelor de specialitate vom înțelege de ce și eforturile individuale pe tărâmul integralismului poartă povara unui efect de risipire, de absență a coagulării autentice sub forma unei *orientări*.

(3) Informare deficitară cauzată de necunoașterea limbilor originalelor. În paralel, întreținerea unei imagini parțializante și/sau distorsionate, datorată numărului redus al traducerilor sau datorită calității discutabile a unora dintre ele

La modul ideal, asumarea integralismului drept cadru conceptual pentru cercetările proprii reclamă capacitatea de a citi în germană, spaniolă, franceză și italiană. Dincolo de aceasta, firește, cel interesat ar trebui să aibă la dispoziție și un corpus unitar de versiuni traduse în română – și avem aici în vedere în primul rând studenții și cercetătorii care se înscriu în alte viziuni teoretice, dar doresc să se informeze cu privire la alternativa reprezentată de integralism. Din perspectiva *acestui* tip de cititor, am afirma că mai dăunător decât inexistența traducerilor este tocmai faptul că se traduce sporadic, nesistematic, de multe ori eronat, fără unitate terminologică și conceptuală. O scurtă ilustrare în acest sens este cuprinsă în secțiunea 4. a prezentei analize.

(4) Lipsa imaginii de ansamblu asupra doctrinei integraliste, reflectată (și) în lipsa unui sistem unitar de referințe

După cum bine se știe, *Opera* coșeriană este, din punct de vedere editorial și bibliografic, extrem de complexă – chiar complicată. Numeroase lucrări publicate inițial în reviste sau *proceedings* ale unor congrese au fost reunite ulterior în volume de autor fie în original, fie în traduceri – acestea din urmă realizate sau nu de către Coșeriu însuși, verificate sau nu de către Coșeriu însuși. Cele mai frecvente erori pe le observăm în publicații din România sunt:

(i) citarea nu cu anul originalului, ci doar cu anul unei republicări / traduceri, adesea mult mai târziu, fapt ce echivalează cu o falsificare a cronologiei ideilor lingvistice;

(ii) în cazul unor studii reunite în volumele clasice (ex. Coșeriu 1977, 1978), trimiterea doar la numărul de pagină, ca și cum ar fi vorba despre un singur text compact, trecând cu vederea autonomia fiecărui studiu.

În aceeași ordine de idei, vom nota că unele traduceri publicate în România nici măcar nu indică datele de apariție exacte ale originalului, astfel încât cititorul neavizat poate fi ușor indus în eroare.

Susținem că realizarea unei **bibliografii coșeriene critice complete, care să nu reflecte o cronologie simplă**, ci să propună **un sistem structurat de referințe** pentru fiecare lucrare constituie **o prioritate absolută** pentru perpetuarea integralismului ca doctrină teoretică. Ar fi de dorit ca respectiva bibliografie să fie permanent actualizată, odată cu publicarea postumă a unora dintre manuscrise, și

disponibilă liber, de exemplu prin internet. Un început în acest sens îl reprezintă lista accesibilă pe site-ul construit de Johannes Kabatek⁷, ea oferind posibilitatea unei orientări preliminare pentru studenții și cercetătorii care nu au la îndemână bibliografiile publicate.

(5) Confuzia între tipurile de surse sau raportarea exclusivă la surse de nivel introductiv ori la texte adresate publicului larg

Avem în vedere interviuri publicate în reviste românești și transcrieri ale cursurilor, prelegerilor și conferințelor susținute de Eugeniu Coșeriu în diferite centre universitare (de ex., Coșeriu 1994a, 2004). Existența acestor texte (și accesibilitatea lor) este, în sine, un fapt pozitiv, ele reușind a compensa, temporar, inexistența traducerilor. Tot ele ascund însă o perfidă capcană: chiar și prelegerile au fost concepute, în beneficiul studentului român, în regim de *scurtă introducere* în problematica integralismului, fiind desfășurate într-un cadru mai puțin formal decât – să zicem – cursurile uzuale din *curriculum*, susținute pe parcursul unor semestre întregi la Universitatea din Tübingen. Ca atare, ele nu se pot substitui studiilor redactate cu minuțiozitate de savant și apărute în reviste de specialitate ori în volume.

(6) În investigațiile proprii ale unor lingviști români, tendința de apropiere doar ocazională și ... „la ocazii” de Coșeriu

Concentrarea maximă de luări de poziție din partea lingviștilor români se constată a fi fost prilejuită, în trecut, de ceremonii și aniversări, iar după moartea savantului – de comemorări. Mai puține sunt cercetările plasate sub semnul integralismului independent de factori circumstanțiali, întrucât, probabil, semnificația intrinsecă a *Operei* coșeriene nu a fost încă disociată de imaginea omului Coșeriu.

(7) Autosuficiența

În ciuda existenței unor exegeze românești remarcabile, care pun în lumină fără echivoc mutația epistemică profundă pe care integralismul o instituie în perimetrul științelor limbajului⁸, nu ne putem reprimă impresia că statutul de *alternativă teoretică globală* este recunoscut pe o scară mai largă doar în registru declarativ-festivist, fără a se reflecta în demersul cercetărilor. Cu surse la limita minimei rezistențe și interpretări lacunare, nu puțini sunt autorii convinși – fie-ne permisă o sugestivă expresie englezească – *that they've got it all figured out*. Dintre toate obstacolele enumerate aici, autosuficiența ni se pare singurul insurmontabil.

⁷ www.coseriu.de sau www.kabatek.de/Projekte_und_Forschung/Eugenio-Coseriu-Archiv/Publikationen. Tot aici poate fi accesată o succintă prezentare a unor concepte fundamentale din lingvistica integrală (*Zentrale sprachwissenschaftliche Begriffe*).

⁸ Vezi Borcilă 1988, 1991, 2001a, 2002, Codoban 1988.

4. EXEMPLIFICARE: NOTE PE MARGINEA UNEI TRADUCERI

4.1. Pentru a ilustra câteva dintre problemele menționate în secțiunea anterioară, vom aduce în discuție un caz grăitor, și anume situația publicării în română a studiului *Principii de sintaxă funcțională* (Coșeriu 1989). El a fost tradus de noi în 1993 și publicat în „Dacoromania”, numărul dublu 1994-1995 – număr care, din nefericire, dar simptomatic, a intrat în circulație efectiv cu mare întârziere. Regăsim același studiu, într-o traducere de Adina Tihu și Mariana Pitar, în culegerea *Din istoria ideilor lingvistice* (Timișoara, 1996)⁹. În mare, și aceasta este o versiune acceptabilă, însă ea cuprinde anumite soluții care vădesc nefamiliarizarea suficientă cu teoria coșeriană și relevă tocmai dificultățile particulare pe care traducătorul trebuie să le conștientizeze în momentul apropierii de textele coșeriene. În exemplele de mai jos trimiterile se fac la numărul de paragraf din Coșeriu 1989, iar sublinierile ne aparțin, marcând secvențele supuse dezbaterii.

4.1.1. O primă problemă privește echivalarea termenilor *semnificat* și *designat*, din cadrul triadei conceptuale fundamentale *semnificat – designat – sens*. În traducere, termenii trebuie să rămână clar recognoscibili ca atare, în relația lor triadică. Dintre ocurențele lor în text, să examinăm următoarea instanță:

„Din punct de vedere lexical, verbul *kuru desemnează* fără îndoială aproape același lucru ca și verbul *venir* din franceză, dar *nu înseamnă venir* (*a veni*) propriu-zis [...]” (paragraful 2.4.1).

ORIGINALUL: „Du point de vue lexical, le verbe *kuru désigne* sans doute à peu près la même chose que fr. *venir*, mais il *ne signifie* pas proprement «venir» [...]”.

Citind traducerea, raportul conceptual nu mai este reperabil¹⁰, întrucât rom. *a însemna* este prea larg și nediferențiat, similar mai degrabă engl. *to mean*. De asemenea, *a însemna* nu cunoaște, în interiorul familiei sale lexicale, o realizare substantivală terminologic adecvată, subst. *însemnare* fiind inutilizabil pentru <semnificat> ori <semnificare>.

În al doilea rând, fără îndoială că *a desemna* este un echivalent corect pentru *désigner*, el fiind utilizat și de către E. Coșeriu în conferințele sale¹¹. Cu toate acestea, o traducere consecventă trebuie să ia în calcul și necesitatea de a construi adjectivele corespondente. O derivare de tip agentiv precum *desemnatoare* – din „funcția desemnatoare” pentru „fonction désignative” (3.3.1) – nu este cea mai fericită soluție. Din toate punctele de vedere, propunerea unei serii neologice *a designa – designat, designație, designare – designativ, designațional* („funcție designativă, funcție designațională”) ni se pare mult mai adecvată, prin nuanțele pe

⁹ Volumul II, p. 40-104.

¹⁰ Tendințele de interpretare au fost probate într-o dezbateri cu studenții cursului nostru de la masteratul de *Studii integraliste*, desfășurată în 20 apr. 2005.

¹¹ Vezi, de exemplu, prelegerile din Coșeriu 1994a.

care le permite, în calitate de echivalare cu caracter explicit terminologic. Pentru pasajul discutat, versiunea noastră este:

„Din punct de vedere lexical, verbul *kuru* **designează** fără îndoială aproape același lucru ca și fr. *venir* (rom. *a veni*), dar **nu semnifică** propriu-zis «a veni» [...]”.

4.1.2. În exemplul următor, identificăm două erori de interpretare:

„[...] sintaxa sau gramatica funcțională – și vom vedea că **termenii «sintaxă» și «gramatică» nu se pot diferenția** – este paradigmatica semnificatului gramatical. Ea stabilește structura semantico-gramaticală proprie unei limbi date sau – dat fiind că în limbă **orice structură** referitoare la cele două planuri semiotice, expresia și conținutul, **este, din punct de vedere semantic, motivată** – mai simplu: structura gramaticală a unei limbi” (paragraful 1.).

ORIGINALUL: „[...] la syntaxe ou grammaire fonctionnelle – nous verrons qu’**il n’y a pas lieu de distinguer «syntaxe» et «grammaire»** – c’est la *paradigmatique du signifié grammatical*. Elle établit la structure sémato-grammaticale propre d’une langue donnée ou bien – puisque dans la langue **toute structure** concernant les deux plans sémiotiques, l’expression et le contenu, **est sémantiquement motivée** – plus simplement: la structure grammaticale d’une langue”.

În primul rând, formularea „termenii «sintaxă» și «gramatică» **nu se pot diferenția**” sugerează cititorului, în mod eronat, că *în general* acești termeni sunt nediferențiable, deși, poate, autorul ar dori să îi disocieze. Aceasta se află în evidentă contradicție cu miza fundamentală a studiului: autorul argumentează, tocmai, că, în ciuda separării celor două subdomenii în gramaticile de alte orientări, abordarea funcțională coerentă le evidențiază drept coextensive.

În al doilea rând, formularea „orice structură [...] este, din punct de vedere semantic, motivată”, *cu această punctuație*, sugerează, prin emfaza asupra ultimului cuvânt, că structurile sunt *motivate*, adică nu *arbitrare* – aserțiune în totală discordanță cu *sensul* originalului și, desigur, incorectă. Ceea ce afirmă originalul este că structurile în cauză sunt motivate (justificate, fundamentate) *semantic*, adică nu *formal* (i.e. în virtutea *conținutului*, nu în virtutea *expresiei*). Chiar dacă, în textul scris, intonația emfatică ce ar clarifica interpretarea nu poate fi redată în mod direct, sintaxa frazei poate servi la transmiterea exactă a sensului. Astfel, propunerea noastră a fost:

„[...] sintaxa ori gramatica funcțională – vom vedea că **nu este cazul să distingem între «sintaxă» și «gramatică»** – reprezintă *paradigmaticele semnificatului gramatical*. Ea stabilește structura semantico-gramaticală a unei anumite limbi sau – din moment ce în limbă **orice structură** ce implică cele două planuri semiotice, expresia și conținutul, **este motivată semantic** –, mai simplu spus: structura gramaticală a unei limbi”.

4.1.3. Cel de-al treilea exemplu privește o instanță discutabilă de ‘dezambiguizare’ a originalului:

„[...] gramatica funcțională trebuie să stabilească *paradigmele semnificatului gramatical al unei limbi* date” (paragraful 4.1.).

ORIGINALUL: „[...] la grammairie fonctionnelle doit établir *les paradigmes du signifié grammatical d'une langue* donnée”.

În secvența „les paradigmes du signifié grammatical d'une langue donnée”, atributul „d'une langue” poate fi relaționat fie la regentul „les paradigmes”, fie la regentul „[le] signifié”. În română, forma articolului *al* este diferită în cele două situații: „paradigme [...] *ale* unei limbi”, respectiv „semnificat [...] *al* unei limbi”. În traducerea supusă discuției, s-a optat pentru cea de-a doua variantă. Lăsăm la o parte faptul că noi am favoriza, mai degrabă, prima variantă, întrucât „semnificatul gramatical” este utilizat aici cu valoare generică pentru a designa «toate semnificatele gramaticale», pe când combinația „semnificatul gramatical *al* unei limbi” reduce posibilitatea interpretării pluralizante. Mai important este însuși faptul că originalul *prezintă* ambivalența sintactică menționată; traducerea ar trebui să țintească înspre păstrarea ei ca atare. În română, acest deziderat este ușor realizabil: „[...] gramatica funcțională trebuie să stabilească *paradigmele semnificatului gramatical dintr-o limbă* dată”.

4.1.4. Ultimul exemplu privește o greșeală propriu-zisă de traducere, pe care traducătoarele ar fi putut-o evita dacă s-ar fi lăsat călăuzite de *sensul* argumentației coșeriene, în locul unei simple echivalări secvențiale și adăugări ulterioare a segmentelor de text. În discuția despre straturile structurării gramaticale întâlnim următoarea frază:

„E adevărat că nivelele pe care le-am enumerat ca posibile se regăsesc în majoritatea limbilor. **Chiar și nivelul propoziției** [sic!] **pare a fi empiric „universal”**: el este prezent, după cât se pare, în toate limbile cunoscute” (paragraful 5.2.3.).

ORIGINALUL: „Il est vrai que les couches que nous avons énumérées comme possibles se retrouvent dans la plupart des langues. Et *la couche du texte paraît même être empiriquement «universelle»*: elle est présente, paraît-il, dans toutes les langues connues”.

Trecem peste confuzia dintre ‘stratul propoziției’ și ‘stratul textului’ (fără îndoială, o scăpare inocentă). Ceea ce ne atrage atenția este sintaxa enunțului subliniat. Prin plasarea adverbului de întărire „chiar și” pe poziția de atribut al substantivului „nivelul”, cititorul va înțelege că, *firește*, toate celelalte straturi sunt – cu atât mai mult – empiric universale (dacă „până și” cel al „propoziției” este astfel!). Or, desigur, argumentul acestei secțiuni a studiului este tocmai că, dintre straturile de structurare gramaticală, doar două sunt rațional necesare, anume ‘monemul’ și ‘enunțul/propoziția’, iar celelalte patru sunt *posibile*¹². Unele dintre cele posibile ar putea fi atestate drept *empiric generale*, însă doar în urma examinării descriptive a numeroase limbi – idealmente a *tuturor* limbilor

¹² ‘Cuvânt’, ‘grup de cuvinte’, ‘clauzulă’, ‘text’.

cunoscute. În realitate, originalul potențează nu substantivul „stratul [textului]”, ci calitatea de generalitate empirică atribuită acestuia:

„E adevărat că straturile pe care le-am enumerat ca posibile se regăsesc în majoritatea limbilor. **Stratul textului pare a fi chiar empiric «universal»**: el este prezent, s-ar părea, în toate limbile cunoscute”.

4.2. Nu stă în intenția noastră să operăm o analiză critică detaliată a acestei traduceri – sau a oricărei alte traduceri¹³. Considerăm că o asemenea întreprindere este prea puțin productivă și ne interesează mai mult ca, prin raportare la imperfecțiunile și probleme precum cele descrise anterior, să profilăm cum s-ar cuveni să fie *Traducerea* românească pe care *românul* Eugeniu Coșeriu o merită. Deținem și un punct de reper pozitiv. Este vorba despre monumentalul proiect finalizat în cele 4 volume de *Opere lingvistice alese (Lingvistica în calitate de știință a omului, Coseriu 1981–1983)*, publicate la editura Sanshūsha din Tokyo, grație eforturilor lui Kennosuke Ezawa¹⁴. Acesta rămâne **cel mai ambițios proiect de traducere a operei coșeriene realizat pe plan mondial până la ora actuală**¹⁵, model încă neegalat pentru întreprinderi de acest tip, prin seriozitatea, profesionalismul și lipsa de compromisuri cu care a fost condus.

Caracteristicile modelului maximal reprezentat de volumele japoneze ne sugerează standardele pe care ar trebui să le atingă și o serie cu volume de studii care ar fi publicată în limba română în anii următori¹⁶. Urmând argumentația din Tămăianu-Morita 2002 (p. 67-73), ne vom situa mental într-un moment temporal viitor, imaginând că dezideratele vor fi fost transpuse în fapt de *Versiunea românească – Proiect*, întocmai cum au fost ele împlinite de *Operele alese* din Japonia.

▪ Volumele sunt organizate tematic¹⁷, acoperind, prin studii reprezentative, cele peste 5 decenii de creație coșeriană și *întreaga arie a lingvisticii integrale* (lingvistica vorbirii în planul universal, lingvistica idiomatice, lingvistica textului), cu presupuzițiile ei filosofice. Viziunea integralistă asupra limbajului și a științelor culturii devine, astfel, accesibilă cititorului de limbă română *în ansamblul ei și în datele esențiale*.

¹³ Observațiile de sub 4.1. nu trebuie înțelese ca o negare globală a acceptabilității acestei versiuni. De asemenea, este departe de noi gândul de a nu recunoaște și existența unor versiuni românești admirabile.

¹⁴ Volumele cuprind 30 de studii scrise între anii 1952 și 1978, în versiunea japoneză realizată de o echipă de 15 traducători. Proiectul s-a desfășurat între anii 1976 și 1983, incluzând substanțiale întâlniri de lucru între autor, editor și echipa de traducători, în toamna anului 1979.

¹⁵ O realizare notabilă este și primul volum al culegerii franceze *L'homme et son langage*, apărut cu 20 de ani mai târziu (Coseriu 2001), chiar dacă el nu egalează realizarea japoneză. În paranteză fie spus, ni se pare că alegerea titlului nu este ferită de riscul unor confuzii, întrucât corespunde unui volum coșerian deja clasic, *El hombre y su lenguaje* (1977), cu o altă alcătuire. De pildă, volumul 4 al *Operele alese* în japoneză evită acest risc propunând titlul *Kotoba to ningen (Limba și omul)*.

¹⁶ În absența unei versiuni publicate precum cea japoneză, s-ar putea obiecta că unele dintre standardele formulate aici sunt doar *ține ideale*, așadar din principiu *irealizabile*, ale traducerii.

¹⁷ Această formulă este adoptată, de altfel, și de editorii volumului francez.

- Se ține seama de *versiunile revizuite și completate* ale fiecărui text coșerian, acolo unde acestea există, însă fără a trece sub tăcere prima apariție – fapt crucial din unghiul unei istorii corecte a ideilor lingvistice și probator pentru desfășurarea integralismului într-o continuitate fără fisură, de-a lungul a peste cinci decenii.
- Sunt luate în considerare originalele și traduceri efectuate sau verificate de E. Coșeriu, corelate cu o *raportare critică la celelalte traduceri disponibile în limbi europene și noneuropene*.
- Traducătorii sunt specialiști în subdomeniile în care se înscrie fiecare dintre studiile traduse, dar, în același timp, toți cunosc *ansamblul operei coșeriene*, gradul de comprehensiune fiind verificat constant prin dezbateri în cadrul echipei.
- S-a operat *unificarea terminologică* a versiunilor românești realizate după originale din limbi diferite (cel mai probabil, germană, spaniolă, italiană, franceză).
- Strategia și soluțiile traducerii, precum și explicitarea limitărilor (empirice) inevitabile în cadrul unei astfel de întreprinderi sunt cuprinse în aparatul critic al volumelor. Acesta conține, pentru fiecare concept tematizat, o definiție sintetică și lista echivalentelor în toate limbile originalelor utilizate.
- Este inclus și un studiu explicativ relativ extins, care orientează cititorul înspre sesizarea semnificației de profunzime a „revoluției integraliste” în științele limbajului (precum Borcilă 1988, 1991, 2001a)¹⁸.
- Deși tirajul nu este neapărat foarte mare, volumele pot fi consultate cel puțin în bibliotecile universitare importante.

5. PROVOCĂRILE

După cum se știe, la Universitatea „Babeș-Bolyai” s-a constituit, după 1989, singurul colectiv academic compact care, în jurul profesorului Mircea Borcilă, trudește pe tărâmul integralismului – azi, Catedra de lingvistică generală și semiotică. Printre activitățile acesteia se numără traduceri, exegeze, studii privind receptarea integralismului în diferite orizonturi culturale, dezvoltări pe teme specifice¹⁹, elaborarea unui *Dicționar conceptual al lingvisticii integrale* (1999–2002), organizarea unui program de masterat în *Studii integraliste*. Acestea, și altele, sunt evidențiate în prezentări sintetice cum ar fi cele de la Borcilă 1996 și 2001b. Ele se alătură, în calitate de singular efort concertat, preocupărilor individuale ale unor lingviști de la București, Timișoara, Iași, Chișinău, Sibiu ș.a.

Totuși, suntem încă departe de comunicarea și colaborarea de anvergură pe care le presupune constituirea unui *curent integralist* în lingvistica românească. Puțini sunt, mai ales, cercetătorii foarte tineri (masteranzi, doctoranzi, preparatori și asistenți universitari) pregătiți să-și asume o întreprindere care, pe lângă dificultatea sa intrinsecă, va trebui condusă exclusiv prin implicare personală, cu

¹⁸ În versiunea japoneză, este vorba despre excepționalul studiu Ezawa 1983.

¹⁹ Ex.: sursele fenomenologice ale integralismului, confruntări cu alte orientări (structuralismul saussurian și postsaussurian, generativismul, cognitivismul), lexematică, tipologia generală a textelor, funcțiile textuale ale metaforei, posibile deschideri înspre elaborarea unei poetici pe baze integraliste ș.a.

prea puțină susținere instituțională, întrucât nu se înscrie în linia lingvisticii *mainstream* contemporane.

La întrebarea dacă un proiect de valorizare globală precum cel schițat aici este sau nu realizabil de către noi, cercetătorii români, nu întrezărim acum vreun răspuns convingător într-un sens sau în celălalt.

După cum afirmam în considerațiile introductive, convingerea noastră este că integralismul nu are nevoie de rădăcini ferme pe sol românesc pentru a se afirma în orizont universal, mai devreme sau mai târziu, drept unică alternativă de reconstrucție din temelii a științelor limbajului și ale omului în general. *S-ar putea însă ca lingvistica românească să aibă absolută și imediată nevoie de integralism pentru a-și reface identitatea și unitatea conceptuală – pulverizate astăzi din cauza servilismului față de mode teoretice mai noi sau mai vechi.*

BIBLIOGRAFIE

- Ardeleanu & Moldoveanu (coord.) 2003 = Sanda-Maria Ardeleanu & Gheorghe Moldoveanu (coord.), *Limbaje și comunicare* (Lucrările Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului, Suceava, ediția 2001), VI, partea I. *In honorem Eugen Coșeriu*, Suceava, Editura Universității Suceava, 2003.
- Bojoga 1999 = Eugenia Bojoga, *Receptarea operei lingvistice a lui Eugeniu Coseriu în fosta U.R.S.S.*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, 1999.
- Bojoga 2001 = Eugenia Bojoga, *Teoria semantică a lui E. Coșeriu în Spania*, în StUBB, XLVI, 2001, nr. 4, p. 47-68.
- Bojoga 2002 = Eugenia Bojoga, *Valorizarea lexematicii în două contexte diferite: fosta U.R.S.S. și Spania*, în *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, 2002, p. 18-30.
- Bojoga 2003 = Eugenia Bojoga, *La théorie d'Eugenio Coseriu et la linguistique soviétique*, în *Studi in memoria di Eugenio Coseriu*. Supplemento di „Plurilinguismo. Contatti di lingue e culture”, nr. 10, Università degli Studi di Udine, Centro Internazionale sul Plurilinguismo, Udine, 2003, p. 9-30.
- Borcilă 1988 = Mircea Borcilă, *Eugenio Coseriu și orizonturile lingvisticii*, în „Echinox”, XX, 1988, nr. 5, p. 1, 4-5.
- Borcilă 1991 = Mircea Borcilă, *Eugenio Coseriu and the Development of Linguistics*, în StUBB, XXXVI, 1991, nr. 3-4, p. 3-9.
- Borcilă 1996 = Mircea Borcilă, *Sub semnul integralismului*, în „Echinox”, XXVIII, 1996, nr. 10-11-12, p. 2.
- Borcilă 2001a = Mircea Borcilă, *Eugeniu Coșeriu și bazele științelor culturii*, în „Academica”, XI, mai-iunie 2001, nr. 7-8 (127-128), p. 22-23.
- Borcilă 2001b = Mircea Borcilă, *Început de drum în studiile integraliste*, în StUBB, XLVI, 2001, nr. 4, p. 3-14.
- Borcilă 2002 = Mircea Borcilă, *Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chișinău, 2002, p. 31-39.
- Borcilă, Bojoga (coord.), Lazăr, Tămăianu-Morita, Vâlcu, Zagaevschi 2002 = Mircea Borcilă (coord.), E. Bojoga, L. Lazăr, E. Tămăianu-Morita, C. Vâlcu, L. Zagaevschi. *Dicționar conceptual al lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2002.
- Codoban 1988 = Aurel Codoban, *Eugenio Coseriu, un filosof al limbii pentru secolul XXI*, în „Echinox”, XX, 1988, nr. 5, p. 3.
- Coseriu 1948 = Eugenio Coseriu, *La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulla semantica delle lingue „imparate”)*, în „Atti del Sodalizio Glottologico Milanese”, I, 1948, p. 3-8.

- Coseriu 1977 = Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Editura Gredos, 1977.
- Coseriu 1978 = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional*, Madrid, Editura Gredos, 1978.
- Coseriu 1980 = Eugenio Coseriu, *Von Genebrardus bis Hervás. Beiträge zur Geschichte des Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa*, Tübingen, Günter Narr Verlag, 1980. Traducere în limba română de Andrei A. Avram: *Limba română în fața Occidentului: de la Genebrardus la Hervás. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa Occidentală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
- Coseriu 1981–1983 = Eugenio Coseriu, *Ningen no gaku toshite no gengogaku. Coseriu gengogaku-senshū* (Lingvistica în calitate de știință a omului. E. Coseriu: Opere lingvistice alese), vol. 1-4, Tokyo, Editura Sanshūsha, 1981-1983.
- Coseriu 1989 = Eugenio Coseriu, *Principes de syntaxe fonctionnelle*, în „Travaux de linguistique et de philologie”, XXVII, Strasbourg-Nancy, 1989, p. 5-46. Traducere în limba română de E. Tămâianu: *Principii de sintaxă funcțională*, în „Dacoromania”, serie nouă, I, 1994-1995, nr. 1-2, p. 29-68.
- Coșeriu 1992 = Eugeniu Coșeriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Apostrof”, nr. II (30), 1992, p. 11, 14.
- Coșeriu 1994a = Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*. Supliment al ALIL, XXXIII, 1992–1993, seria A, Lingvistică, Iași, 1994.
- Coșeriu 1994b = Eugeniu Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, Chișinău, Editura Știința, 1994.
- Coseriu 2001 = Eugenio Coseriu, *L’homme et son langage*. Textes réunis par H. Dupuy-Engelhardt, J.-P. Durafour et F. Rastier, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, Editura Peeters, 2001.
- Coseriu 2001/2003 = Eugenio Coseriu, *Politici lingvistice*, în Ardeleanu & Moldoveanu (coord.) 2003, p. 59-70.
- Coșeriu 2004 = Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și seminarii la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu*. Texte consemnate, cuvânt înainte și anexă de Doina Constantinescu, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2004.
- Ezawa 1983 = Kennosuke Ezawa, *Coseriu gengogaku no tokushoku to igi ni tsuite* (Despre caracteristicile și sensul lingvisticii coseriene). Studiu explicativ în Coseriu 1981-1983, vol. 4, 1983, p. 337-348.
- Kabatek / Murguía 1997 = Johannes Kabatek / Adolfo Murguía, „Die Sachen sagen, wie sie sind...”. *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Günter Narr Verlag, 1997.
- Oancea (coord.) 1996 = Ileana Oancea (coord.), *Din istoria ideilor lingvistice*, vol. I și II, Timișoara, Tipografia Universității de Vest din Timișoara, 1996.
- Tămâianu 2000 = Emma Tămâianu, *Eugenio Coseriu și lingvistica japoneză. Schiță pentru o evaluare globală*. Comunicare la Simpozionul Național al Fundației Nipponica, Cluj-Napoca și București, 11 octombrie 2000.
- Tămâianu 2001a = Emma Tămâianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001.
- Tămâianu-Morita 2001b = Emma Tămâianu-Morita, *Valorizarea integralismului în lingvistica japoneză. Câteva repere*, în StUBB, XLVI, 2001, nr. 4, p. 107-115.
- Tămâianu-Morita 2002 = Emma Tămâianu-Morita, *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2002.
- Tămâianu-Morita 2002–2003 = Emma Tămâianu-Morita, *Semnificația lingvisticii coșeriene în viziunea lui Takashi Kamei. După douăzeci de ani*, în „Dacoromania”, serie nouă, VII–VIII, 2002–2003, p. 101-114.
- Tămâianu-Morita 2003 = Emma Tămâianu-Morita, *Lingvistica integrală în Japonia. Un punct de vedere personal*, în Supliment „Contrafort”, *Modelul Coșeriu*, X, nr. 10–11 (108–109), octombrie – noiembrie 2003, Chișinău, p. 40-41.

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31